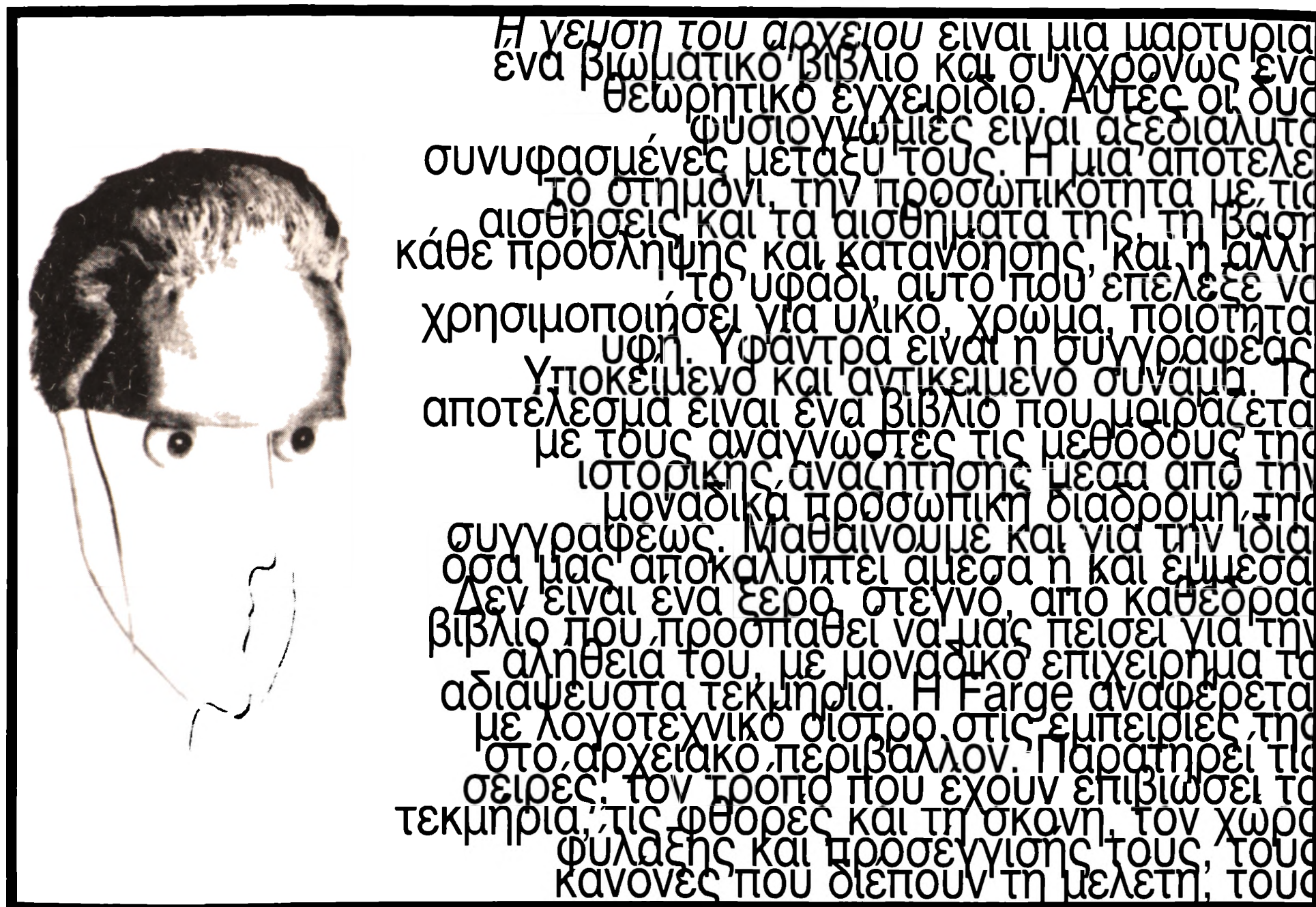

Η ΓΕΥΣΗ ΤΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ

ΜΕ ΑΦΟΡΜΗ ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ ΤΗΣ ARLETTE FARGE*

ΕΛΛΗ ΔΡΟΥΛΙΑ-ΜΗΤΡΑΚΟΥ

Η γεύση του αρχείου είναι μια μαρτυρία
ένα βιώματικό βιβλίο και συγχρόνως ένα
θεωρητικό εγχειρίδιο. Αυτές οι δύο
φυσιογνωμίες είναι αξεδιαικώς
συνυφασμένες μεταξύ τους. Η μια αποτελεί
το στήμονι, την προσωπικότητα με τις
αίσθησεις και τα αισθήματα της, τη βάση
κάθε προσληψής και κατανόησης, και η άλλη
το υφάδι, αυτό που επέλεξε να
χρησιμοποιήσει για υλικό, χρώμα, ποιότητα
υφή. Υφάντρα είναι η συγγραφέας
Υποκείμενο και αντικείμενο συναμ. Το
αποτελεσμα είναι ένα βιβλίο που μοιράζεται
με τους αναγνώστες τις μεθόδους της
ιστορικής αναζήτησης μέσα από την
μοναδικά προσωπική διαδρομή της
συγγραφέως. Μαθαίνουμε και για την ίδια
όσα μας αποκαλύπτει άμεσα ή και έμμεσα.
Δεν είναι ένα ξερό, στεγνό, αποκαθαρτικό
βιβλίο που προσπαθεί να μας πείσει για την
αλήθεια του, με μοναδικό επιχείρημα τα
αδιαψεύστα τεκμήρια. Η Farge αναφέρεται
με λογοτεχνικό οίστρο στις εμπειρίες της
στο αρχεϊακό περιβάλλον. Παρατηρεί τις
σειρές, τον τρόπο που έχουν επιβιώσει τα
τεκμήρια, τις φθορές και τη σκόνη, τον χώρο
φύλαξης και προσέγγισης τους, τους
κανόνες που διέπουν τη μελέτη, τους

Το εργαστήρι της ιστορικού, διευθύντριας ερευνών στο Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών της Γαλλίας (CNRS) και διδάσκουσας στην École des Hautes Études στις Κοινωνικές Επιστήμες, Arlette Farge έχει δανειστεί μία εικονολογία που, καταρχήν, παραπέμπει στην κουζίνα και τη μαγειρική. Εργαλείο της είναι η αίσθηση της γεύσης που αφήνει το αρχείο στο σώμα και στο μυαλό, που επιτρέπει την περιπλάνηση και την αναζήτηση στους τόνους των ρευστών λέξεων και των σιωπών τους.

Η σκόνη, άσπρη και λιγότερο άσπρη, εγκατεστημένη στα δέρματα και τα χαρτιά, που περνάει από τα δάκτυλα όταν τελετουργικά ανοίγουν και ξεδιπλώνουν, και εισχωρεί από τη μύτη στα πνευμόνια, για άλλους είναι σαν το αλάτι που δίνει νόημα στο ψάξιμο, και για άλλους σαν τη ζάχαρη γλυκιά όταν εντοπίσουν μία σειρά ή μία διαφορά στην κανονικότητα.

Το βιβλίο κυκλοφόρησε στη Γαλλία το 1989 από τις εκδόσεις Seuil. Μεταφράστηκε στα ελληνικά από την Ρίκα Μπενβενίστε και εκδόθηκε στη σειρά «Ιστορία» των εκδόσεων Νεφέλη που διευθύνουν ο Αντώνης Λιάκος και η Έφη Γαζή, το 2004.

Στον δεκάσελιδο πρόλογο που προτάσσεται, η Ρ. Μπενβενίστε αναφέρεται στη διαδρομή που ακολούθησε η συγγραφέας στις επιλογές και τις επιδράσεις, στις μαθητείες και στις συνεργασίες της. Ακόμη, συνοψίζει την στάση της Farge πάνω στο ζήτημα της ιστορικής μεθόδολογίας και των δυσκολιών που στέκονται στο δρόμο της αναδομημένης αφήγησης του πα-

*Arlette Farge, *Η γεύση του αρχείου*, πρόλογος-μετάφραση Ρίκα Μπενβενίστε, Αθήνα, εκδόσεις Νεφέλη, 2004, 137 σ.

Η Έλλη Δρούλια είναι ιστορικός και εργάζεται στη Βιβλιοθήκη της Βουλής.

ρελθόντος. Τέλος, υπογραμμίζει τη θεώρηση ότι η μελέτη του παρελθόντος δεν εξαντλείται, εφόσον οι ιστορικοί είναι εκείνοι που επιλέγουν τα θέματα στα οποία επικεντρώνουν το ενδιαφέρον τους κάθε φορά, δίνοντας διαφορετικές προτεραιότητες και αναζητώντας απαντήσεις σε ερωτήματα που έχουν θέσει οι ίδιοι. Ας σημειωθεί, ότι ο πρόλογος, τόσο στη ροή του κειμένου αλλά κυρίως στις σημειώσεις, παραπέμπει συστηματικά στη σύγχρονη γαλλόφωνη και αγγλόφωνη βιβλιογραφία.

Η γεύση του αρχείου είναι μία μαρτυρία, ένα βιωματικό βιβλίο και συγχρόνως ένα θεωρητικό εγχειρίδιο. Αυτές οι δύο φυσιογνωμίες είναι αξεδιάλυτα συνυφασμένες μεταξύ τους. Η μία αποτελεί το στημόνι, την προσωπικότητα με τις αισθήσεις και τα αισθήματά της, τη βάση κάθε πρόσληψης και κατανόησης, και η άλλη το υφάδι, αυτό που επέλεξε να χρησιμοποιήσει για υλικό, χρώμα, ποιότητα, υφή. Υφάντρα είναι η συγγραφέας. Υποκείμενο και αντικείμενο συνάμα. Το αποτέλεσμα είναι ένα βιβλίο που μοιράζεται με τους αναγνώστες τις μεθόδους της ιστορικής αναζήτησης μέσα από την μοναδικά προσωπική διαδρομή της συγγραφέως. Μαθαίνουμε και για την ίδια, όσα μας αποκαλύπτει άμεσα ή και έμμεσα. Δεν είναι ένα ξερό, στεγνό, από καθέδρας βιβλίο που προσπαθεί να μας πείσει για την αλήθειά του, με μοναδικό επιχείρημα τα αδιάψευστα τεκμήρια. Η Farge αναφέρεται με λογοτεχνικό οίστρο στις εμπειρίες της στο αρχειακό περιβάλλον. Παρατηρεί τις σειρές, τον τρόπο που έχουν επιβιώσει τα τεκμήρια, τις φθορές και τη σκόνη, τον χώρο φύλαξης και προσέγγισής τους, τους κανόνες που διέπουν τη μελέτη, τους φύλακες των εγγράφων. Παρατηρεί και τους σιωπηλούς συνοδοιπόρους στην ανάγνωση και την έρευνα, τους ντροπαλούς νέους και τους κρουολογημένους ηλικιωμένους. Θεωρεί την ατμόσφαιρα της σιωπής «πιο βίαιη και από την οποιαδήποτε οχλαγωγία σχολικής αυλής». Παρατηρεί, κρίνει, καταγράφει το κλίμα της μυσταγωγίας, όπως εκείνη την προσλαμβάνει, με την ίδια μέσα στο κάδρο της εικόνας.

Παράλληλα, αντλεί μία πληθώρα πληροφοριών από την ιστοριογραφική πηγή στην οποία έχει επικεντρώσει το ενδιαφέρον της: το αστυνομικό και δικαστικό αρχείο του 18ου αιώνα που φυλάσσεται στη Βιβλιοθήκη της Arsenal και στην Εθνική Βιβλιοθήκη στο Παρίσι. Αρχείο που εμπλουτίστηκε από την αυξημένη δραστηριότητα της αστυνομίας του Λουδοβίκου 16ου και που η Γαλλική Επανάσταση άφησε αλώβητο.

Στο σημείο αυτό παρασύρομαι στα δικά μας πράγματα. Γυρίζω δεκαέξι χρόνια πίσω, στο 1989. Τότε που κήκαν οι φάκελοι. Εκείνοι οι φάκελοι που με σύστημα είχε κτίσει το αυταρχικό καθεστώς της 4ης Αυγούστου και περιείχαν στοιχεία από την περίοδο της Κατοχής, της Αντίστασης και του Εμφυλίου. Με τη συναίνεση πολιτικής εξουσίας και κομμάτων (το ρόλο των αντιστασιακών στην περίπτωση επωμίστηκαν οι ιστορικοί των οποίων η άποψη, αν και συζητήθηκε από μία μερίδα του Τύπου, δεν βάρυνε, δεν επηρέασε¹) αποτεφρώθηκαν στη Χαλυβουργική δημόσια έγγραφα, στερώντας την σύγχρονη ελληνική ιστορία από μία έτοιμη σειρά τεκμηρίων, από ένα πλήθος συγκεντρωμένων πληροφοριών. Η πράξη της πυρπόλησης άφησε ανοικτά ζητήματα, υποθέσεις ανεπιβεβαίωτες, ίσως για πάντα.

Αφήνομαι να παρασυρθώ ακόμα πιο πολύ. Η δαιδαλώδης μνήμη ξετρυπώνει ένα οικογενειακό ανέκδοτο –από τα λιγοστά του παππού που είχε συμμετάσχει σε όλους τους πολέμους του 20ού αιώνα– σύμφωνα με το οποίο μία στρατιωτική μονάδα διατάχθηκε να καταστρέψει τα έγγραφα της για να «μην πέσουν στα χέρια

του εχθρού». Ο επικεφαλής ευπειθώς ανέφερε ότι «τα έγγραφα κατεστράφησαν, αφού πρώτα αντιγράφηκαν». Τότε διασκεδάσαμε με τον τρόπο που ο στρατός ερμήνευσε και εκτέλεσε τη διαταγή αλλά σήμερα, αναλογίζομαι αν ακριβώς αυτή η αντιμετώπιση δεν είναι η πιο ζωντανή απόδειξη μίας συλλογικής, υποσυνείδητης στάσης απέναντι στο δημόσιο έγγραφο. Για την αξία και το ρόλο που του προσέδιναν. Επιτείνεται, μάλιστα, η εικόνα αν σκεφτεί κανείς σε τι δυσκολίες θα έπρεπε να υποβληθούν οι αντιγραφείς για να μεταφέρουν το περιεχόμενο των εγγράφων σε συνθήκες εκστρατείας και πολέμου. Μετά την εκτροπή, επανέρχομαι στο βιβλίο.

Η Farge βουτά σε έναν ωκεανό στοιχείων και «κάνει Ιστορία». Παρουσιάζει την ευρύτερη, γενική εικόνα που αναδύεται μέσα από το δικαστικό αρχείο: τους πρωταγωνιστές της καθημερινότητας του Παρισιού τις στιγμές που συναντιούνται με την εξουσία, που υπόκεινται σε ανάκριση, περιγράφουν τους εαυτούς τους, επινοούν άμυνες υπεράσπισης, κάνοντας χρήση του λόγου που αποτυπώνεται στο χαρτί. Η παρουσία της γυναίκας, απόλυτα ενσωματωμένη, είναι ορατή, χωρίς να γίνεται ρητή αναφορά σε αυτήν. Οι αστυνομικές πηγές εντοπίζουν τις διαφωνίες, τις αντιπαραθέσεις, τους σπόρους της σύγκρουσης, τις κοινωνικές ρωγμές ώστε να προλάβουν να τους στερήσουν τον αέρα, να τις πνίξουν.

Ζωντανεύει την ανάλυσή της με παραδείγματα, πώς έκτισε μία υπόθεση με τις λέξεις των εγγράφων και τα κενά τους, με τις παραλείψεις, με εκείνα που ίσως να εννοούνταν, με γνώσεις από άλλες πηγές, συνδυαστικά. Ταυτόχρονα, όμως, επισημαίνει ότι η «ανεκδοτολογική παρουσίαση είναι ένα άχρηστο εργαλείο, δεν οδηγεί πουθενά», όπως επίσης ότι η ροπή προς το παράξενο περιπλέκει τα πράγματα.

Χαρακτηρίζει την εργασία ως απλή και ίσως εκ πρώτης όψεως «παιδιάστικη», μιας και συνίσταται στη διερεύνηση (την αποκόλληση μιας συγκεκριμένης πληροφορίας από το σύνολο των δεδομένων), την πλήρη και συστηματική συλλογή ενός τύπου εγγράφων που οδηγούν, τελικά, σε μία σειρά. Ακολουθεί η ανάλυση. Παγίδα, εμπόδιο, στο καθαρό βλέμμα, προειδοποιεί, είναι η ταύτιση με το αρχείο, που θολώνει την κατανόηση.

Η Farge είναι μία αφηγήτρια ιστορικός. Ολόκληρα κομμάτια αναφέρονται σε πραγματικά γεγονότα που κάλλιστα θα μπορούσαν να αποτελέσουν πρώτη ύλη για ιστορικές μυθοπλασίες.² Τέτοια περίπτωση αποτελεί ένα επεισόδιο με το αγέρωχο πέρασμα του κόμητος Σαντ από την πλατεία Victoires μία μέρα του Ιανουαρίου του 1766,³ που κρύβεται μέσα στα πληκτικά κατάστιχα. Η συγγραφέας αφηγείται εικόνες εργασίας του σήμερα ενώ παράλληλα αναζητά την εσωτερική συνοχή του χθες. Ακολουθεί διαδρομές στο παρόν και το παρελθόν, συσχετίζοντας, αντιστοιχώντας, αναλύοντας. Επισημαίνει τις δυσκολίες, βάζει όρια και προτείνει κοιτάγματα και επιστημονικές προσεγγίσεις. Συγχρόνως, η A. Farge επανέρχεται συχνά πυκνά στον ορισμό και το ρόλο της Ιστορίας:

- «η ιστορία είναι ασφαλώς πρώτα απ' όλα συνάντηση με τους νεκρούς» (σ. 26),

- «Εάν η ιστορία είναι ακέραια ανάσταση του παρελθόντος τότε το έργο είναι ανέφικτο» (σ. 32),

- «Θρυμματισμένη, σχεδόν ανίκανη να ανασυγκροτήσει την ένταση των κοινωνικών σχέσεων, η ιστορία των νοοτροπιών αντικαταστάθηκε σταδιακά από μια σχετικά κλασική, συμβαντολογική ιστορία, διανθισμένη με μια ιστορία των ιδεών, που θεωρείται ανανεωμένη» (σ. 61),

• «Η ιστορία είναι[...] ένας τρόπος του πράττειν που δεν θεμελιώνει έναν λόγο αλήθειας ελέγξιμο σε όλα τα σημεία. Δηλώνει μία αφήγηση που συνενώνει τη διατύπωση ενός επιστημονικού αιτήματος με μια επιχειρηματολογία στην οποία εισάγονται κριτήρια αληθοφάνειας και ευλογοφάνειας [...], ο ιστορικός επιχειρηματολογεί και επανεπεξεργάζεται συστήματα σχέσεων του παρελθόντος δια μέσου των αναπαραστάσεων της κοινωνικής κοινότητας που μελετά, αλλά ταυτόχρονα δια μέσου του δικού του συστήματος αξιών και της δικής του νόρμας.» (σ. 108-109),

• ακόμα, παραθέτει αποσπάσματα σχετικά με την υπόθεση της Ιστορίας, όπως αυτό του P. Vidal-Naquet: «Η ιστορία είναι μια διαρκής έλλειψη [...] αλλά δεν είναι πλέον απαραίτητο να αγκιστρωνόμαστε στην πεπαλαιωμένη αντίληψη, 'του πραγματικού', αυτού που αυθεντικά συνέβη» (σ. 111), ή

• τα λόγια του R. Chartier: «η σχέση της ιστορίας με την πραγματικότητα δεν είναι σχέση διαφάνειας, αλλά συσχετισμού των δεδομένων» (σ. 112).

Τα δεδομένα του παρελθόντος τα εντοπίζουμε γύρω μας, απτά στην υλική τους μορφή, ή και πολλές φορές σε δοξασίες άυλες. Πηγή δεδομένων, καταξιωμένη ήδη από τον 19ο αιώνα, θεωρείται το αρχείο με τα ταξινομημένα ή μη έγγραφα του. Και εκεί, θα πρέπει να εντυπώσει ο ιστορικός, ακόμα και σήμερα, οπλισμένος με υπομονή και επιμονή, προκειμένου να ακονίσει τη λεπίδα της παρατηρητικότητάς του και στη συνέχεια της κρίσης του. Η προσέγγισή του βιβλίου ως προς την αρχειακή έρευνα μπορεί να μοιάζει δεδομένη, γνωστή και τετριμμένη σε όλους τους σχετικούς, όμως, το βιβλίο εκδόθηκε το 1989 και έκανε δεκαπέντε χρόνια για να φτάσει στο ελληνικό κοινό. Από τότε έως σήμερα έχουν αλλάξει πολλά πράγματα. Η αρχειακή εμπειρία κατοχυρώθηκε ως απαραίτητη προϋπόθεση εργασίας, συστηματοποιήθηκε, διαδόθηκε και έγινε κτήμα όλων των ενδιαφερόμενων. Ακόμα, μέσα στα τελευταία χρόνια η μελέτη των πηγών έχει αλλάξει αισθητά χάρη στις νέες τεχνολογίες και στις δυνατότητες που προσφέρουν. Η μικροφωτογράφιση και η ψηφιοποίηση έδωσαν άλλη διάσταση στην προσέγγιση των εγγράφων. Έμμεση και όχι άμεση. Εκ του μακρόθεν και όχι απευθείας. Οι νεώτεροι ερευνητές τείνουν να αποκοπούν από την επαφή με τις έντυπες πηγές, εξαιρέση αποτελούν οι εφημερίδες και ο περιοδικός Τύπος γενικά, που έχει τόσο αναβαθμισθεί. Οι νεώτεροι δεν έχουν την γεύση του αρχείου στο πετσί τους, τη μυρωδιά στα ρουθούνια τους, την αίσθηση του χαρτιού στα δάκτυλά τους. Η φυσική επαφή απομακρύνεται. Η επικοινωνία επιτελείται μέσα από αλγόριθμους με μορφή εικόνας, καθώς αποφεύγουν το χαρτί.

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΥΠΟΘΕΣΗ ΤΩΝ ΑΡΧΕΙΩΝ

Με την ευκαιρία της μετάφρασης του βιβλίου *Γεύση Αρχείου* της A. Farge, ας αποπειραθούμε μία σύντομη αναδρομή και στα δικά μας αρχειακά.

Το 1914 ιδρύθηκαν τα Γενικά Αρχεία του Κράτους (ΓΑΚ).⁴ Σε αυτά εντάχθηκαν οργανικά και τα Αρχεία των Ιονίων Νήσων, της Κρήτης και της Σάμου τα οποία ήδη λειτουργούσαν και δεν είχαν ενσωματωθεί για ιστορικούς λόγους. Πρώτος διευθυντής των ΓΑΚ ορίστηκε ο ιστοριοδίφης και λογοτέχνης από τη Ναύπακτο Γιάννης Βλαχογιάννης (1867-1945), ο οποίος δώρισε στη νεοσύστατη υπηρεσία την πλούσια αρχειακή του συλλογή. Τα ΓΑΚ στεγάζονταν επί πολλά χρόνια παράπλευρα στην Ακαδημία Αθηνών. Έμπαινε κα-

νείς από ένα πλαϊνό σιδερένιο βαθύ πράσινο πορτόνι στο φυτεμένο χώρο και ακολουθώντας τις πλάκες έφτανε στην πόρτα των αρχείων. Στο κατώφλι ακόμα στέκεται η νεραντζιά. Ο χώρος ούτε φωτιζόταν ούτε αεριζόταν καλά.⁵ Το πάτωμα ήταν μεριές μεριές βουλιαγμένο και σκεπασμένο για να κρύβεται, αλλά στην πραγματικότητα σήμαινε κίνδυνο, παγίδα για όποιον δεν το είχε χαρτογραφήσει. Η υγρασία ήταν διάχυτη και η μυρωδιά του παλιού χαρτιού που πλανιόταν παντού είχε διαποτίσει όλες τις γωνίες.

Από εκεί τα ΓΑΚ ενεπλάκησαν σε μία σειρά μετακομίσεων σε διάφορα οικοδομήματα, τα οποία δεν χαρακτηρίζονταν για την καταλληλότητά τους ως προς τη στέγαση αρχείων, υποβάλλοντας σε συνεχείς ταλαιπωρίες και φθορές τα από τη φύση τους ευπαθή αρχεία. Στο μεταξύ, και ενώ είχαν βρεθεί πόροι και οικόπεδο για την ανοικοδόμηση κατάλληλα σχεδιασμένου κτηρίου, καθυστέρησε η ολοκλήρωσή του για ποικίλους λόγους. Τελικά, η Κεντρική Υπηρεσία των ΓΑΚ, ενενήντα χρόνια μετά την ίδρυσή της, πήρε σάρκα και οστά στη συμβολή Δάφνης, Χλόης και Μουσών στο Ψυχικό και εγκαινιάστηκε τη Δευτέρα 10 Νοεμβρίου 2003.

Το νέο κτήριο των γενικών Αρχείων του Κράτους διαθέτει φωτεινά αναγνωστήρια ικανότητας 70 θέσεων, χώρους φύλαξης σε υπόγεια τριών επιπέδων, ειδική βιβλιοθήκη και αίθουσα συνεδριάσεων στα 7.000 τετραγωνικά μέτρα που καλύπτει. Ακόμα, προβλέπει και έναν ειδικά διαμορφωμένο μουσειακό χώρο, με σκοπό να φιλοξενεί μία μόνιμη έκθεση που θα περιλαμβάνει αρχειακά κειμήλια. Ο χώρος αυτός έχει σχεδιαστεί να προσομοιάζει, σε ανατριχιαστικό βαθμό, με ανθρώπινο μυαλό, παραπέμποντας στη σημασία της μνήμης, της συλλογικής εθνικής μνήμης στην περίπτωση των ΓΑΚ, «κιβωτό της εθνικής μνήμης» όπως σημειώνεται και στο αντίστοιχο φυλλάδιο. Οι επισκέπτες εισχωρούν στην απόκρυφη περιοχή ενός γυναικείου και ενός ανδρικού εγκέφαλου, όπου συναντούν γραπτές αποδείξεις του παρελθόντος. Είναι κατασκευασμένο έτσι ώστε να συνδέεται περισσότερο με την έννοια της απόκρυφης μνήμης, όπως την διατύπωσε ο Ντεριντά,⁶ ο οποίος εξηγεί ότι η λέξη «αρχείο», φυλάσσει μέσα της τη μνήμη της λέξης «αρχή», με νόημα φυσικό, ιστορικό ή οντολογικό. Προσέγγιση του αρχείου που δεν απασχόλησε διόλου την A. Farge, καθώς όπως υπογραμμίζει η P. Μπενβενίστε, δεν πιστεύει ότι το αρχείο αφ' εαυτού αποτελεί εφελτήριο αναζητήσεων που θα προσφέρει ερμηνείες.⁷

Και πάλι το θέμα της πρόσβασης στις αρχειακές πηγές δεν φαίνεται να έχει λυθεί. Δεν είναι σπάνιο το παράδοξο φαινόμενο όπου Έλληνες ερευνητές καταφεύγουν σε αρχεία εκτός Ελλάδας για να καταπιαστούν με ελληνικά ζητήματα. Ή πάλι επιλέγουν θέματα τα οποία δεν περνούν μέσα από δρόμο των ελληνικών αρχείων, καθώς πιστεύουν ότι η έλλειψη καταλόγων, ταξινόμησης, πρόσβασης, κακών συνθηκών ανάγνωσης αποτελούν χρονοβόρες καθυστερήσεις και επιβαρύνουν το πιεσμένο πρόγραμμά τους.

Ο νόμος του 1946 που ρύθμιζε τα ζητήματα των ΓΑΚ αναπροσαρμόστηκε στις σύγχρονες ανάγκες 45 χρόνια αργότερα, το 1991.⁸ Στην καρδιά αυτής της αναπροσαρμογής βρισκόταν ένας πυρήνας ιστορικών, οι οποίοι ήδη, εκ των πραγμάτων, είχαν εμπλακεί δυναμικά με το θέμα των αρχείων, καθώς η έλλειψη εντοπισμού, καταγραφής και ταξινόμησης αρχειακών πηγών αποτελούσε εμπόδιο για την έρευνα της νεώτερης ιστορίας. Αρχειονόμοι, αρχειοφύλακες, αρχειακοί με ελληνικούς τίτλους σπουδών δεν υπήρχαν άλλωστε, για τον απλούστατο λόγο ότι δεν υπήρχαν αντίστοιχες σχολές και σπουδές.

Η διαδικασία παραγωγής αρχείων είναι αέναη. Όλοι οι φορείς,

κατά τη λειτουργία τους, δημιουργούν αρχεία. Αρχικά ενεργά, εφόσον βασίζονται σε αυτά για να κινηθούν στην καθημερινότητά τους. Νεκρά ή ανενεργά μόλις παλαιώσουν και δεν υποστηρίζουν ή προάγουν τη λειτουργία του φορέα. Άλλοι φορείς αποφασίζουν να τα φυλάξουν οι ίδιοι. Τέτοιο παράδειγμα αποτελεί η Υπηρεσία Διπλωματικού και Ιστορικού Αρχείου (ΥΔΙΑ) του υπουργείου των Εξωτερικών που ιδρύθηκε το 1998 (Ν.2.594/1998) και έχει την ευθύνη της φύλαξης, συντήρησης, ταξινόμησης και αξιοποίησης των αρχείων του υπουργείου και των αρχών του εξωτερικού (όπως είναι οι πρεσβείες, τα προξενεία, κλπ). Άλλοι φορείς διοχετεύουν τα αρχεία τους στα ΓΑΚ και άλλοι τα καταστρέφουν καθώς καταλαμβάνουν πολύ χώρο ή πάλι τα φυλάσσουν με τέτοιες συνθήκες που ισοδυναμούν με την καταστροφή τους.

Αρχεία φυλάσσονται σε επιστημονικά ιδρύματα, πανεπιστήμια, σε τραπεζικούς οργανισμούς –ξεχωρίζει το υπερσύγχρονο Ιστορικό Αρχείο της Εθνικής Τραπέζης της Ελλάδος– και σε βιβλιοθήκες, όπως η Εθνική Βιβλιοθήκη της Ελλάδος (ΕΒΕ)⁹ και η Βιβλιοθήκη της Βουλής των Ελλήνων (ΒΒ),¹⁰ αλλά και άλλες.

Στον χώρο της πολιτικής όλο και αυξάνεται το ενδιαφέρον για τη φροντίδα των αρχείων πρωταγωνιστών αλλά και πολιτευόμενων στην ελληνική δημόσια σκηνή. Το 2000 ψηφίστηκε νόμος¹¹ που αφορά την συγκρότηση και οργάνωση των αρχείων του πρωθυπουργού, των υπουργών, υφυπουργών και της γενικής γραμματείας του υπουργικού συμβουλίου.

Με το ξεκίνημα της δεκαετίας του 1980, η έκδοση αρχειακών ευρετηρίων άρχισε να συστηματοποιείται και να πυκνώνει¹², σηματοδοτώντας την στροφή της ελληνικής έρευνας από την αφηγηματική παράδοση και την περιγραφή του ιδιαίτερου στην μελέτη του καθημερινού, της κανονικότητας που είναι δυνατόν να εντοπιστεί εφόσον έχουν διασωθεί πλήρεις σειρές.¹³ Την ίδια χρονιά, το 1980, το υπουργείο Πολιτισμού και Επιστημών είχε ανακοινώσει ότι επρόκειτο να αναλάβει τη συστηματική απογραφή του ιστορικού υλικού της χώρας!¹⁴

Το περιοδικό του Κέντρου Νεοελληνικών Ερευνών του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών με τίτλο *Τετράδια Εργασίας*, συστηματικά φιλοξενούσε στην ύλη του μικρού και μεσαίου μεγέθους ιδιωτικά αρχεία,¹⁵ καταγράφοντας και συγχρόνως προσφέροντας ένα πρότυπο παρουσίασης αυτού του είδους αρχείων. Προτασσόταν μία μικρή εισαγωγή με το ιστορικό του εντοπισμού και την κατάσταση στην οποία βρέθηκε το αρχείο, ένα περιεκτικό σημείωμα για τον δημιουργό και κάτοχό του. Στη συνέχεια, ακολουθούσε ο κατάλογος των περιεχομένων κατά φάκελο, όπου γινόταν σύντομη αναφορά στο περιεχόμενο. Τέλος, απαραίτητο στοιχείο ήταν το αναλυτικό ευρετήριο κυρίων ονομάτων, ενώ προαιρετικά παρουσιαζόταν εικονογράφηση είτε των χειρογράφων είτε φωτογραφιών σχετικών με τον ιδιοκτήτη, τη γενέτειρά του, το σπίτι, την οικογένεια, τους συνεταιρούς του.

Η Ελληνική Αρχειακή Εταιρεία (ΕΑΕ) ιδρύθηκε στην Αθήνα στις 12 Μαρτίου 1990 από μία δυναμική ομάδα, η οποία αποτελείται αφενός από ανθρώπους που ήδη εργαζόντουσαν σε αρχεία και είχαν τη βιωματική εμπειρία της διαχείρισής τους, εφόσον ακόμα δεν υπήρχαν αρχειακές σπουδές στην Ελλάδα, και αφετέρου από εκείνους τους ιστορικούς που είχαν δείξει ιδιαίτερο έμπρακτο ενδιαφέρον για την υπόθεση των ελληνικών αρχείων.

Η ΕΑΕ ξεκίνησε την πορεία της με ενθουσιασμό. Συγκρότησε επιτροπές δράσης και τον επόμενο χρόνο η επιτροπή Επιμόρφωσης και Αρχειακής Νομοθεσίας κυκλοφόρησε ένα εγχειρίδιο με τί-

λο *Η φυσιογνωμία του αρχειακού*, που περιείχε μεταφρασμένες συμβολές που παρουσίαζαν «την σύγχρονη προβληματική σχετικά με το επάγγελμα του αρχειακού».¹⁶ Την ίδια χρονιά, οργάνωσε ένα Συμπόσιο και τα πρακτικά του κυκλοφόρησαν την αμέσως επόμενη χρονιά, το 1992.¹⁷ Ξεκίνησε την έκδοση του ενημερωτικού περιοδικού *Αρχειακά Νέα*, στο οποίο εκτός από τις ειδήσεις για τα ελληνικά και παγκόσμια θέματα που έθετε η αρχειονομία, δίνονται και άρθρα πρακτικού περιεχομένου. Και έχει ανακοινώσει ότι προετοιμάζει ένα άλλο περιοδικό με τίτλο *Αρχειονόμος*, το οποίο θα είναι περισσότερο θεωρητικής κατεύθυνσης. Το 1998 οργανώθηκε μία ακόμη ημερίδα με το πάντα επίκαιρο θέμα «Αρχεία πολιτικών κομμάτων και πολιτικών προσωπικοτήτων: διαχείριση και πρόσβαση» που προσέκλυσε το ενδιαφέρον ανθρώπων των αρχείων και της ιστορίας, οι οποίοι διατύπωσαν τους προβληματισμούς τους.¹⁸ Το Μάρτιο του 2001 διοργάνωσε ακόμα μία ημερίδα με θέμα «Δικαίωμα στην πληροφόρηση: νέα όρια και αντιφάσεις».¹⁹ Η ΕΑΕ πήρε την πρωτοβουλία να καταγράψει τις υπάρχουσες συλλογές ιδιωτικών αρχείων τόσο σε δημόσιους φορείς όσο και σε ιδιώτες.²⁰ Με αυτήν την κίνηση αναδείχθηκαν αρχειακές μονάδες και συγχρόνως αναβαθμίστηκε η ερευνητική τους αξία.

Τα μέλη της ΕΑΕ δραστηριοποιούνται έντονα υποστηρίζοντας ότι η Εταιρεία είναι σε θέση να παίξει σημαντικό ρόλο στην εκπαίδευση των νέων αρχειακών, στη διάδοση της ήδη κεκτημένης τεχνογνωσίας. Συμμετέχουν σε συνέδρια του εσωτερικού και του εξωτερικού,²¹ και οργανώνουν κατά καιρούς σεμινάρια. Ο διαδικτυακός τόπος της ΕΑΕ (www.eae.org) έχει πληροφορίες για όλες τις δράσεις της καθώς και νέα από αρχεία ανά την Ελλάδα και το εξωτερικό.

Παράλληλα, άρχισαν να γράφονται αλλά και να μεταφράζονται εγχειρίδια αρχειονομίας. Λιγότερο θεωρητικά και περισσότερο βοηθητικά εργαλεία διαχείρισης των αρχείων έκαναν την εμφάνισή τους για να προσφέρουν καθοδήγηση στους αποσπασμένους –στην πλειοψηφία τους εκπαιδευτικούς που στελέχωναν τα αρχεία σε όλη την επικράτεια– αλλά και να στηρίξουν τις νεοσύστατες σπουδές σε επίπεδο ΤΕΙ στην Αθήνα και την Θεσσαλονίκη, και σε πανεπιστημιακό με την ίδρυση του Τμήματος Αρχειονομίας και Βιβλιοθηκονομίας του Ιόνιου Πανεπιστημίου. Εκδόσεις και άρθρα που ανατρέχουν στην ιστορία των ελληνικών αρχείων έκαναν την εμφάνισή τους με σκοπό την καλύτερη κατανόηση της εικόνας,²² οδηγοί εννοιών και αρχών γραμμένοι από Έλληνες,²³ αλλά και καταξιωμένα εγχειρίδια σε μετάφραση,²⁴ καθώς και εκδόσεις για τον σχεδιασμό –αρχιτεκτονικό και γενικότερο– των κτηρίων που υποδέχονται συλλογές,²⁵ και για τις συνθήκες φύλαξης και συντήρησης εγγράφων εμπλούτισαν την υπάρχουσα βιβλιογραφία.

Σταδιακή συνέπεια της παραγωγής αρχειονόμων ήταν ότι ο ρόλος των ιστορικών που είχαν πρωτοστατήσει και είχαν αναδείξει την υπόθεση των αρχειακών πηγών, άρχισε να συρρικνώνεται. Η παρουσία τους ως καταγραφείς και τεκμηριωτές των αρχείων αραιώσε αισθητά, χωρίς όμως να εξαφανιστεί, καθώς οι αρχειακοί και αρχειονόμοι δεν έχουν αναπτύξει επαρκώς τις δυνατότητές τους, και περιορίζονται σε μηχανικές προσεγγίσεις με περιορισμένη οπτική.

Ευρετήρια και περιγραφές αρχείων έως τώρα αναλάμβαναν και έφεραν σε πέρας τα ΓΑΚ, εύλογα, και ερευνητικά ιδρύματα, καθώς πρόκειται για εκδόσεις που πολύ απέχουν από τα εμπορικά κριτήρια επιτυχίας, με αδύνατες πιθανότητες οικονομικής απόσβεσης ενός τόσο πολύμοχθου, χρονοβόρου και στεγνού έρ-

γου. Είναι εκδόσεις χρηστικές, συνήθως άχαρες στο μάτι. Πριν εμφανιστούν στο προσκήνιο οι επαγγελματίες αρχειονόμοι ήταν ασκήσεις υπομονής και μαθητείας για μελλοντικούς ερευνητές, υπό την καθοδήγηση ενός εμπειρότερου μελετητή. Στο 21ο αιώνα, όμως, ευρετήρια αρχείων έχουν συμπεριλάβει στις δραστηριότητές τους, δειλά είναι αλήθεια, και εκδοτικοί οίκοι,²⁶ αναβαθμίζοντας την θέση τους στη βιβλιοπαραγωγή και δηλώνοντας ότι είναι πολύ πιθανό να υπάρχει και το αντίστοιχο κοινό που είναι διατεθειμένο να επενδύσει σε αυτού του είδους το βιβλίο.

Η υπόθεση των ελληνικών αρχείων και των αντίστοιχων σπουδών έχουν προωθηθεί. Ο Τύπος έχει ευαισθητοποιηθεί και αφιερώνει τακτικά αρκετό μελάνι για τις ελλείψεις και παραλείψεις στον τομέα. Παρ' όλα αυτά το ζήτημα απέχει πολύ από το να έχει δρομολογηθεί σε σταθερή βάση. Βρίσκεται, όπως άλλωστε, πολλά θέματα πολιτισμού και παιδείας πάνω στο τραίνο μεν, στο «τελευταίο βαγόνι» δε.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Φίλιππος Ηλιού, *Οι φάκελοι*, Αθήνα, Θεμέλιο, 1989.
2. Για τη σχέση μεταξύ Ιστορίας και αφήγησης βλ. τη σχετική συζήτηση στο αφιέρωμα του περιοδικού *cogito*, τχ.2 (Ιανουάριος 2005), 18-46.
3. σ. 82-83
4. Με τον ιδρυτικό νόμο 380/1914. Σχετικά είχε γράψει ο Σπ. Λάμπρος, «Ανάγκη ιδρύσεως κεντρικού ιστορικού αρχείου», *Νέος Ελληνομήμων*, 11 (1914), 141-148.
5. Και δυστυχώς, το ομολογώ, θυμάμαι, γιατί το έχω ζήσει, ότι στην ασβεστωμένη τουρκικού τύπου τουαλέτα σε ένα γάντζο υπήρχαν τρυπημένα τετράγωνα κομμένης εφημερίδας αντί για ρολό.
6. Ζακ Ντεριντά, *Η έννοια του αρχείου*, μετάφραση Κωστής Παπαγιώργης, Αθήνα, εκδόσεις Εκκρεμές, 1996.
7. Arlette Farge, *Η γέυση του αρχείου*, πρόλογος-μετάφραση Ρίκα Μπενβενίστε, Αθήνα, εκδόσεις Νεφέλη, 2004, σ. 12.
8. ΦΕΚ 69/14.5.1991.
9. Στο Τμήμα Χειρογράφων της ΕΒΕ φυλάσσονται χειρόγραφοι κώδικες, το αρχείο αγωνιστών του 1821, αρχείο λαογραφικού υλικού κ.ά.
10. Στη ΒΒ φυλάσσονται τα Αρχεία της Παλιγγενεσίας, έγγραφα των οθωμικών χρόνων, αρχεία αγωνιστών αλλά και το αρχείο του Γ. Ψυχάρη.
11. Ν. 2846/2000, ΦΕΚ Αα 229.
12. Το ενδιαφέρον προς το πεδίο των αρχειακών πηγών είχε σποραδικά τραβήξει το ενδιαφέρον των: Ν.Β. Τωμαδάκη, (*ΔΙΕΕΕ* 11 (1956), 1-42), Λ. Βρανούση (*ΜΕΕ*, *Συμπλήρωμα Α'*, σ. 736-738) και Γ. Πλουμίδα, *Διάγραμμα των αρχειακών πηγών της νεοελληνικής ιστορίας*, Αθήνα 1978, που γνώρισε τρεις εκδόσεις έως το 1983. Και ακόμη για συγκεκριμένα αρχεία: Χρύσα Μαλτέζου, *Το νοταριακό αρχείο Κυθήρων*, Δελτίο Ιονίου Ακαδημίας Α' (1976), 15-84.
13. Ενδεικτικά αναφέρονται εδώ: Ευτυχία Λιάτα, *Γενικό ευρετήριο του Ιστορικού Αρχείου της Εθνικής Τραπέζης*, Αθήνα, 1980· Κατερίνα Γαρδίκια-Αλεξανδροπούλου, *Αρχείο Αλεξάνδρου Στ. Καραθεοδωρή: κατάλογος και ευρετήρια*, Αθήνα, Κέντρο νεοελληνικών Ερευνών ΕΙΕ, 1981· Τριαντάφυλλος Σκλαβενίτης, *Ευρετήριο Δημοτικού Αρχείου ναυπλίου 1828-1899*, Αθήνα, Κέντρο νεοελληνικών Ερευνών ΕΙΕ, 1984· Ελεάννα Γερ. Βλάχου, επιμ., *Εμπορικό αρχείο Φωκίωνος Ι. Σβορώνου 1789-1920*, Αθήνα, Κοργιαλένειον Ιστορικών και Λαογραφικών Μουσείων, 1986· Χρήστος Λούκος και Πόπη Πολέμη, *Οδηγός Δημοτικού Αρχείου Ερμούπολης 1821-1949*, Αθήνα, Εταιρεία Μελέτης Νέου Ελληνισμού, 1987· Μαρία Σ. Ρώτα, *Τα αρχεία του ΕΛΙΑ: συνοπτική αναγραφή*, Αθήνα, ΕΛΙΑ, 1990· Φίλια Ζουρντού-Λεούση, *Ευρετήριο «Αρχείου της Κοινοτήτος Ύδρας» δημοσιευμένου υπό Αντωνίου Λιγνού*, Ιστορικό Αρχείο Ύδρας-Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών ΕΙΕ, 1991· Florin Marinescu, Georgeta Penelea-Filitti, Anna Tambaki, *Documents Greco-roumains: les fonds Mourouzi d'Athènes*, Athenes-Bucarest, Fondation Nationale de la Recherche Scientifique-Academie Roumaine-Institut d' Histoire "N.Iorga", 1991· Ελένη Αναγνωστοπούλου και Λίτσα Μπαφούνη, επιμ., *Συλλογή Ιωάννου Αλέξ. Μελετοπούλου*, Πειραιάς, Ιστορικό Αρχείο Δήμου Πειραιά, 1992· Δημήτρης Δημητρόπουλος και Ευδοκία Ολυμπίτου, *Αρχείο του Κεντρικού Συμβουλίου της ΕΠΟΝ. Συλλογή Αρχείων Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας: κατάλογοι και ευρετήρια*, Αθήνα, Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας-Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών ΕΙΕ, 2000· Ιωάννα Παπαθανασίου, *Ενιαία Δημοκρατική Αριστερά: αρχείο 1951-1967*, Αθήνα, Αρχεία Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας-Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών-εκδόσεις Θεμέλιο, 2001· Νικόλαος Μέλιος και Ευαγγελία Μπαφούνη, *Ιστορικό Αρχείο Μετσόβου και συλλογή του εμπορικού οίκου Τσανάκα: συνοπτικός οδηγός*, Πειραιάς, Δήμος Μετσόβου-Ίδρυμα Βαρώνου Μιχαήλ Τσιτσα-ΙΜΤΠΕ, 2002
14. Πρωτοβουλία που τελικά δεν πραγματοποιήθηκε.
15. Τ. Ε. Σκλαβενίτης, «Κατάλογος μικροταινιών: φωτογραφήσεις εγγράφων, καταστάσεων, χειρογράφων, εντύπων και προσωπογραφιών 1960-1980», *Τετράδια Εργασίας* 1 (1982), 1α-137· Λ. Δρούλια, Α. Πολίτης, Τ. Ε. Σκλαβενίτης, «Καταγραφή εγγράφων, χειρογράφων, εντύπων Ρόδου και Σύμης», *Τετράδια Εργασίας* 2 (1982) 59· Κ. Κ. Σπηλιωτάκης, «Αρχείον Μιχαήλ Ιατρού 1802-1893», *Τετράδια Εργασίας* 6 (1983), 9-138· Γιώργος Σμιλέρης, «Αρχείο Δημητρίου Καλλέργη 1824-1867», *Τετράδια Εργασίας* 6 (1983), 143-189· Δημήτρης Αγγελάτος, «Αρχείο Ανδρέα Χ. Λόντου (1811-81)», *Τετράδια Εργασίας* 8 (1986), [39]-77· Αικατείνη Κουμαριανού-Δ. Αγγελάτος, «Αρχείο Π. Κοδρικά», *Τετράδια Εργασίας* 11 (1987), [11]-147· Γιώργος Εμμ. Ροδολάκης, «Ιστορικό αρχείο Ύδρας», *Τετράδια Εργασίας* 11 (1987), [151]-209· Φλορίν Μαρινέσκου, «Τα ρουμανικά έγγραφα του Αγίου Όρους: πρόδρομη παρουσίαση», *Τετράδια Εργασίας* 11 (1987), [213]-222· «Αρχεία βιομηχανικών επιχειρήσεων: ζητήματα διαχείρισης», Πρακτικά σεμιναρίου ευρωπαϊκού προγράμματος LEONARDO 1995, Αθήνα, Δεκέμβριος 1996, *Τετράδια Εργασίας* 21 (1998)· Varban Todorov, "Catalogue of Greek manuscripts and printed books (17th-19th century). The collection in Nyiregyhaza, Hungary. Contribution to the History of the Greek Diaspora", *Τετράδια Εργασίας* 22 (1999).
16. Νέστορας Μπαμίδης-Λίτσα Μπαφούνη, επιμ.-μεταφρ., *Η φυσιογνωμία του αρχειακού*, Αθήνα, ΕΑΕ, 1991.
17. *Αρχεία και αρχειακοί: ένας ιστός. Συμπόσιο αρχειονομίας (Κέρκυρα, 11-13 Οκτωβρίου 1991)*, Αθήνα, ΕΑΕ, 1992.
18. «Αρχεία πολιτικών κομμάτων και πολιτικών προσωπικοτήτων: διαχείριση και πρόσβαση», *Ημερίδα*, Αθήνα, 14 Μαρτίου 1998, Αθήνα, ΕΑΕ, 1999.
19. Ελληνική Αρχειακή εταιρεία, «Δικαίωμα στην πληροφόρηση: νέα όρια και αντιφάσεις», *Ημερίδα Αμφιθέατρο Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών*, Αθήνα, 2 Μαρτίου 2001, Θεσσαλονίκη 2002. η πρώτη έκδοση ήταν σε δακτυλόγραφη μορφή.
20. Επιτροπή Ιδιωτικών Αρχείων, *Οδηγός Ιδιωτικών Αρχείων*, βα έκδοση συμπληρωμένη, Αθήνα, Ελληνική Αρχειακή Εταιρεία, 2005.
21. Όπως για παράδειγμα στο διεθνές Συμπόσιο Αρχειακών που πραγματοποιήθηκε στην Κύπρο 4-6 Μαΐου 2000, σε συνδιοργάνωση του υπουργείου Παιδείας και Πολιτισμού Κύπρου, το Ιόνιο Πανεπιστήμιο-Τμήμα Αρχειονομίας και Βιβλιοθηκονομίας και τον Εθνικό Πολιτιστικό Όμιλο Κύπρου, με θέμα « Αρχεία και προοπτικές στη νέα χιλιετία»
22. Ν. Καραπιδάκης, «Βιβλιογραφία της ιστορίας των ελληνικών αρχείων», *Επετηρίδα των Γενικών Αρχείων του Κράτους των ετών 1991-92*, (1993), 77-101· Ζ. Συνοδινός, «Για τη βιβλιογραφία περί ελληνικών αρχείων: μια πρώτη καταγραφή», *Αρχειακά Νέα* 6 (Νοέμβριος 1992), 58-85· Ε. Λυκούρη-Λαζάρου, *Τα αρχεία στο νεοελληνικό κράτος έως την ίδρυση των Γενικών Αρχείων (1821-1914)*, εκδ. βα, Αθήνα, εκδόσεις Έλλην, 1998, και άλλα.
23. Ανδρέας Φ. Μπάγιας, *Αρχειονομία: βασικές έννοιες. Η οργάνωση των αρχείων για τη διοίκηση και την έρευνα*, Αθήνα, εκδόσεις Κριτική, 1998.
24. Judith Ellis (επιμ.), *Η διαχείριση των αρχείων*, Αθήνα, Ελληνική Αρχειακή Εταιρεία/τυπωθήτω-Γιώργος Δάρδανος, 2000.
25. Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, *Κτήρια αρχείων: βασικές αρχές σχεδιασμού*, Αθήνα 1999.
26. Ζήσιμος Χ. Συνοδινός, *Αρχεία οικογένειας Λούντζη: ευρετήριο*, Αθήνα, εκδόσεις Περίπλους, 2004.